

Veress Károly

A Sapientia jövője

Hozzászólás Papp Z. Attila *Quo vadis Sapientia? c. vitaindítójához*

Vitaindítója végén Papp Z. Attila a Sapientia jövőjével kapcsolatos kérdéseket intéz a hozzászólókhöz. De lehetséges-e, s van-e egyáltalán értelme a Sapientia jövőjével kapcsolatos jóslásokba bocsátkozni?

Én mindenféle jóslásnál helyénvalóbbnak vélem néhány olyan észrevétel megfogalmazását a Sapientia *jelenével* kapcsolatban, melyeken elgondolkozva talán a jövő egyetemének a képéhez is közelebb kerülhetünk. Csakis ennek horizontjában kockáztathat meg valaki 5 vagy akár 15 évre előrenyúló „jóslatokat” a Sapientia-EMTE jövőjével kapcsolatban.

A Sapientia-EMTE jövője bizonyos értelemben a *múltjából* fakad és abban megalapozott. Nem lehet az erdélyi magyar felsőoktatás egészéről leválasztani, és attól függetlenül tárgyalni. Képződményei beszédesen hordozzák és kifejezik az egész erdélyi magyar felsőoktatás helyzetének a *felemésségét*.

Számos jel arra utal, hogy a Sapientia-EMTE nem egy szervesen kibontakozó egyetemépítési és egyetemfejlesztési stratégia megvalósulásaként jött létre. Bár az önálló magyar nyelvű egyetemi oktatás megteremtését a romániai magyar kisebbségi élet és kultúra fennmaradása és felzárkózása vonatkozásában mindig is a legfőbb célkitűzésnek deklarálták, a kilencvenes évek végére az egyetemprobléma körül olyan légüres tér keletkezett, amelyet nem sikerült kitöltenie sem egy meghatározott politikai erőnek, sem valamilyen civil szerveződésnek. Minden látszat ellenére – az egyetem ügyét felvállaló társaságok, mozgalmak aktivitása, a beindult politikai kezdeményezések, elvi konfrontációk és konkrét stratégiai elképzelések körvonalazódása ellenére – a magyar egyetemi oktatás ügyének mégsem került egy olyan gazdája, aki a kínálkozó lehetőségeket okosan és hatékonyan kihasználva kitartó és szakszerű munkát végezhetett volna ezen a téren.

A Sapientia-EMTE jó fél évtizeddel ezelőtt az erdélyi történelmi egyházak által felállított kuratórium irányítása alatt álló alapítvány létesítményeként jött létre, magyarországi állami támogatással. Az akkori kormányzatoknak ezzel a „kézzelfogható” lépéssel sikerült legalább részben politikai tőkére váltani az erdélyi magyar egyetemi oktatás ügyének rendezése körül immár évtizednyi ideje halmozódó politikai kudarcokat. Ez a körülmény egyúttal meg is előlegezte a kialakuló új intézmény státusával

kapcsolatos későbbi zavarokat. Bár magánegyetemként jött létre, állami támogatást élvez, amiből kifolyólag mégsem vállalja fel a magánegyetemi státus összes gyakorlati konzekvenciáit. A tandíjmentesség, illetve a szimbolikus nagyságrendű tandíjak alkalmazása hosszabb távon viszont kiszámíthatatlan folyamatokat indíthat be a szűkebben vett erdélyi magyar felsőoktatási piacon. Ezt csak fokozza az a sajátos szakindítási eljárás, amelyet ez az egyetem alkalmaz. Az új szakok létesítésére irányuló pályázati forma olyan egyének és érdekcsoportok számára is lehetővé teszi az ilyenyszerű kezdeményezést, akik előzetes tevékenységeik és tapasztalataik révén nem kapcsolódnak az egyetemi oktatáshoz, de ily módon mégis az egyetemben kereshetnek és találhatnak intézményes háttérrel a saját partikuláris érdekeik megjelenítéséhez és érvényesítéséhez.

A helyzet még bonyolultabbnak mutatkozik, ha hozzágondoljuk, hogy bizonyos értelemben a Sapientia-EMTE „késve érkezett”. Megalakulása idejére a BBTE-en a román nyelvűvel párhuzamosított magyar nyelvű tudományegyetemi képzés a legtöbb szakon újraszerveződött, s az egyetem kihelyezett tagozatai révén olyan régiókra is kiterjedt, ahol addig nem volt honos az egyetemi szintű képzés intézményrendszere. Ezzel – bár az önálló működés tekintetében hiányos intézményi keretek és elégtelen jogi szabályozás közepette – bizonyos fokú lehetőség nyílt meg a magyar nyelvű egyetemi oktatásnak az akadémiai követelményekkel összhangban történő fejlesztésére, a szükséges oktatói testület szakmai kiképzését és előléptetését is beleértve. Innen nézve a tudományegyetemi képzés magánegyetemi keretek közötti megszervezése problematikussá válik. Még ha ideig-óráig be is lehetett úgy állítani, hogy a magánegyetemi képzés olyan szakok indításával próbálkozik, melyek nincsenek meg a magyar nyelvű állami oktatásban, hosszabb távon semmiképpen sem kerülhető ki egyfajta konkurencia előállása az állami és a magánegyetemi oktatás között. Hiszen a magánegyetemnek, éppen az akkreditációs követelmények miatt, közelítenie kell a képzési struktúrát az állami egyetemekéhez, másrészt pedig az állami egyetemi oktatás is érdekelt új szakok beindításában, tehát várható, hogy előbb-utóbb megteszi a szükséges lépéseket azok irányában is, melyek először a magánegyetemen indultak. A magánegyetemi képzésnek akarva-akaratlanul a tudományegyetemi kereteken kívül eső szakterületeket is fel kell vállalnia.

Ma már az erdélyi magyar egyetemi oktatáson belül is egyre hangosabb utalások történnek a magánegyetemi és az állami egyetemi oktatás közötti *konkurenciára*. Ennek sokféle aspektusa közül kiemelkedik a képzési struktúra és a képzési kínálat differenciáltságának, valamint a hallgatók irányában az ebből adódó elszívó hatásnak a problémája. Addig, amíg az állami

oktatás dinamizmusát fékezi a megszilárdult struktúrák ereje, s ennél fogva inkább hajlamosabb többlet őrizni meg a hagyományos képzési kínálatból, azt bővítve és árnyalva, az új magánegyetemi struktúrát nem akadályozzák annyira a már kialakult és bejáratott képzési formák abban, hogy újszerű, ún. „hiányszakmának” tekinthető szakokat indítson be. Úgy tűnik, mintha ily módon korlátozható volna a konkurencia. Valójában azonban azáltal keltődik ez az illúzió, hogy az állami oktatás minden újító törekvés ellenére rugalmatlan marad, s ebből kifolyólag képződik bizonyos szakok tekintetében „hiány”. A magánoktatás viszont, leszámítva az életségűkhez igazodó képzési kínálatból származó pillanatnyi előnyöket, mégsem biztos, hogy hosszabb távon versenyképes maradhat, mivel az ott indított szakok nem az egyetemen belüli szerves, a kutatással is összefüggésben álló fejlődésből adódnak; kaotikus struktúra teremődik, melyben a legkülönbözőbb irányú képzési formák, érdekeltségek, egyetemszervezési és -építési stratégiák stb. pusztán *adminisztratív*e kapcsolódnak össze fakultásoknak nevezett nagyobb egységekké, de ezek korántsem válhatnak egy tudományegyetem valós fakultásaiivá; a hagyományos egyetemszervezési struktúrára építik rá az új képzési formákat, mivel az akkreditáció kényszere megköveteli a hagyományos struktúrához való igazodást, de ezt a helyzet tehetetlensége is magával hozza, az egyetemépítésbe bekapcsolódó szakemberek előzetes egyetemi tapasztalatai folytán, valamint annak az egyetemszervezési mintának köszönhetően, amelyet a meglévő egyetemek kínálnak; ezáltal kockán forog a tudományegyetemi státus maga, mivel az így létrejövő felsőoktatási képződmény sem szervezési elveiben, sem működési formáiban nem elégti ki a tudományegyetemi mivolt kritériumrendszerét; ebből kifolyólag az is kérdésessé válik, hogy hogyan valósulhat meg a beindult új szakok akkreditációja, hiszen ilyen esetben az állami egyetemen való diplomázás megszervezése komoly nehézségekbe ütközik; s végül, nehezíti a helyzetet, hogy az akkreditációs folyamat egybeesik az egyetemi reform jegyében zajló strukturális átszerveződéssel, ami nemcsak a megváltozó és fokozódó akkreditációs követelményeknek való megfelelést teszi kérdésessé, hanem azt is, hogy milyen mértékben és mikorra lesz képes kiépíteni a háromlépcsős képzést teljes vertikálisában a magánegyetem.

Csakis e problémaegyüttes horizontjában rajzolódik ki teljes élességgel az az átfogó kérdés, hogy a magánegyetemnek az alapképzésre kifejtett elszívó hatása, amely a teljes, háromlépcsős képzést biztosító állami egyetemről hallgatókat von el, hogyan hat ki hosszabb távon a magyar fiatalok egyetemi képzettségére, hogyan befolyásolja a zavaros és hiányos képzési struktúra nemzedékek sorsának további alakulását, milyen torzulásokat fog

okozni a hosszabb távú képzési folyamatokban, s melyek lesznek ezeknek a társadalmi és szakmai mobilitásbeli következményei?

Mindezekon túlmenően, a „késve érkezés” kapcsán arra is érdemes odafigyelni, hogy mire a Sapientia-EMTE létrejött, a román magánegyetemek jó része már túljutott az intézményi akkreditáción. Ráadásul olyan körülmények közepette kell teljesítenie az akkreditációs feltételeket és kialakítania a saját identitását, amikor a romániai egyetemi oktatás egészében beindultak a Bologna-folyamat által fémjelzett reformtörekvések; új törvénykezés, akkreditációs követelményrendszer, minőségbiztosítás, valamint a hagyományostól eltérő képzési struktúra van kialakulóban.

Az olyanszerű elemzések és összegzések, mint a mostani vitaindító, kétségtelen érdemeik mellett, már természetüknél fogva bizonyos fokú kockázatot is magukban hordoznak: amennyire feltárázó jellegűek tudnak lenni egyes vizsgálódási irányokban, legalább annyira el is fedhetnek más lényeges vonatkozásokat. Napjainkban az egyetemi életben és annak környezetében számos olyan meggondolkoztató folyamat zajlik, melyek a benneállók számára másképpen mutatkoznak, mint a kívüllevőknek. Ezeken érdemes a magyar nyelvű egyetemi oktatás vonatkozásában is elgondolkozni. Ily módon közelebb kerülhetünk a realitáshoz, s jelentős mennyiséget takaríthatunk meg az illúziók építésére fordított energiáinkból. Próbáljuk meg tehát a továbbiakban kissé tágítani a vizsgálódás körét.

A kilencvenes évek elejétől az erdélyi magyar felsőoktatás újrászervezésére, kiépítésére irányuló koncepciókat – akár az egyetemi elit hozzáállását, akár a civil szféra álláspontját kifejezni hivatott társaságok, alapítványok programját, akár az erre irányuló politikai diskurzus tartalmában megfogalmazódó célkitűzéseket, érvrendszereket nézzük – egy olyan tradicionális értelmiségi tudat projekciói határozták meg, amely egy viszonylag jól körülhatárolható és leírható történelmi helyzet tudataként definiálható. A kérdés úgy tevődött fel, hogy milyen helye és szerepe lehet az egyetemnek egy elszegényedett, alig fejlődésnek induló társadalomban, amelyben még igen vékony az a polgári réteg, amely az egyetemi képzést jövedelmei folytán anyagilag, képzési és kulturális szükségletei révén pedig szellemileg képes fenntartani, s igen szűkösek azok az erőforrások, amelyek egy jól működő ösztöndíjrendszer kiépítését lehetővé tehetnék. Ebben a környezetben éppen az egyetemtől várják el ennek a polgári rétegnek a kitermelését. Ez az igény az egyetemi képzésnek egyrészt *emancipatorikus* szerepet szán, az emberi-társadalmi felemelkedés fő irányát jelölve meg az értelmiségi pálya megválasztásában és betöltésében, másrészt egy olyan öntudatos *értelmiség*

kinevelését célozza, akitől a nemzeti-közösségi értékek, kulturális hagyományok megőrzése és ápolása, a fennmaradás és a létfolytonosság biztosítása várható el. Közben a háttérben marad az egyetemi képzés két másik, semmivel sem kevésbé lényeges vonatkozása: a tudomány művelése, a mérvadó tudományos kutatásokba és kommunikációba való bekapcsolódás és részvétel útján, valamint a szakmai karrierépítés fő pályáinak a kijelölése és bejáratása a társadalmi szükségletekkel, munkapiaci megrendelésekkel összhangban. Addig, amíg az előbbi kettő vonatkozásában úgy tűnik, hogy a társadalom és az egyetem viszonyában egy, a fejlődésben visszamaradott társadalom számára az egyetem jelenti a felemelkedés, a fennmaradás, a továbbhaladás szellemi-szakmai húzóerejét, olyan dinamizáló tényezőként, amely főszerepet játszik a térség felemelkedésében, addig a másik kettő esetében éppen fordítva, az egyetem fenntartása és optimális működése nem képzelhető el az őt fenntartó és megalapozó társadalmi szükségletek, valamint anyagi-pénzügyi erőforrások nélkül.

Az emancipatorikus elgondolás elsősorban az egyetemi képzés mennyiségi-statisztikai mutatóit tartja szem előtt, az egyetemi végzeteknek az össztlakosság számához mérhető arányát, valamint a hagyományos értelmiségi pályák diplomás végzősökkal való feltöltöttségét az oktatás, a kultúra, a művészetek, az egyház intézményeiben. Ennek egy kiteljesítettebb változatát képezi az ún. teljes képzési skálában való gondolkodás és tervezés, vagyis az olyan szakterületeken folyó diplomás képzés felzárkóztatása a meglévőkhöz, amelyekben a képzés politikai okoknál fogva vagy intézményi keretek hiányában rövidebb-hosszabb ideig szünetelt, s emiatt „hiányok” termelődtek ki. A hiányzó képzési formák kifejlesztésével, illetve a meglévők mennyiségi növelésével ezek a hiányok előbb-utóbb pótlódnak, s óhatatlanul kezdetét veszi a diplomás munkanélküliek termelése. Eközben az „eltömegesedésnek” indult egyetemi képzési folyamat oktatói hiánnyal, az intézményi keretek és a tudományos megalapozottság elégtelenségével, valamint a folyamatos alulf finanszírozottság rémével küszködik, ami lassan kitermeli a maga ördögi körét. A társadalmi felemelkedés eszményét szolgáló egyetemi oktatásban éppen az egyetemi oktatói karrier kezd egyre inkább veszíteni vonzerejéből a rosszulfizettség, a hiányos felszereltség, az érdekkonfliktusok által összekuszált egyetemi menedzsment következtében. A formálódó fiatal oktatói testület kénytelen a tudományos kutatásra fordítandó energiáinak jó részét a napi megélhetést biztosító túlvállalások teljesítésébe beleölni. Ezáltal egy olyan megtévesztő egyetemi struktúra termelődik újra, amely az alapképzés szintjén látszólag elfogadható teljesítményeket nyújt, de anélkül azonban, hogy számottevően fokozódna a hallgatók és a végzősök részvétele a tudo-

mányos kutatásban vagy az ennek eredményeit hasznosító magasabb szintű szakképzésben. Ez az újratermelési folyamat túrhetően működött, s nem vezetett látványos értelmiségi túltermeléshez mindaddig, amíg a felvételi rendszeren, a helyszámok valamennyire ésszerű elosztásán keresztül bizonyos fokú állami szabályozás érvényesült benne, még akkor is, amikor ez nem annyira a valós igényekhez, hanem inkább politikai-ideológiai megfontolásokhoz igazodott. A képzési folyamat *liberalizálódása* folytán viszont kezdenek megmutatkozni a jelei annak, hogy ez a képzési struktúra valójában nem vet számot sem a valós társadalmi igényekkel, sem pedig a képzés tudományos megalapozottsága iránti követelményekkel, s az ehhez szükséges intézményi feltételek biztosításával. E tekintetben az erdélyi magyar egyetemi oktatás fokozottan magán viseli az egész térség oktatási rendszereire jellemző vonásokat. Jelen pillanatban nem arról van szó, hogy például a román oktatási rendszer meghaladta volna ezt az állapotot, de a kisebbségi magyar oktatás – helyzetéből kifolyólag – továbbra sem lenne képes kitörni belőle. Inkább arról van szó, hogy a magyar egyetemi oktatás ott is, ahol a románnal együtt közös intézményi keretben szerveződik, s ott is, ahol saját intézményei kiépítésére törekszik, nem vonhatja ki magát az általános tendenciák hatóköréből, ami természetesen egy sor sajátos probléma meglétét sem zárja ki, melyek ennek az oktatásnak nyelvi, kulturális jellemzőiből, a kisebbségi társadalmat megcélzó törekvéseiből, illetve ebből a társadalmi háttérből és potenciálból adódnak. De ezek megoldása nem választható le – s az uniós csatlakozás folytán talán ez még kevésbé lesz lehetséges – az általános folyamatokról.

Ebben a perspektívában szemlélve úgy tűnik, hogy az erdélyi magyar felsőoktatás ahelyett, hogy a saját útját járná, inkább *követő* stratégiát folytat. Ez a beállítódás viszont a folytonos lépéshátrány és igazodáskényszer ördögi körét hordozza magában. Világosan megmutatkozik ez olyan jelenségek kapcsán, mint az egyetemi oktatás látszólagos „eltömegesedése”, illetve a képzési szakirányok diverzifikálódása, piacosodása, „liberalizálódása”. A tömegoktatás az emancipatorikus szemléletű egyetem ideológiájából táplálkozik egyfelől – tegyük nyitottá mindenki számára az egyetemi képzettséghez, s az ezzel járó társadalmi felemelkedéshez való hozzáférhetőséget! –, másfelől viszont óhatatlanul az egyetemi helyek számának a költségvetésből támogatott helyszámokon felüli növekedéséhez vezet, vagyis a tandíjas helyek számának a megugrásához. Ez viszont egyúttal azt is jelenti, hogy az emancipatorikus ideológiai célkitűzések kivitelezési költségeinek egy részével az egyetemi képzésbe bevont „tömegeket” terheli meg, ily módon pótolva részben a költségvetési hiányt, és némileg enyhítve az alulf finanszírozottságot, amivel az egyetemi oktatás valójában küszködik.

De fogalmazhatunk meredekebben is: az emancipatorikus program egyre kevesebb költségvetési fedezettel bír, ennél fogva ideologizáló fenntartása egyre nagyobb terheket ró a résztvevőkre, tehát mindinkább önfinanszírozóvá és öngerjesztővé válik. Erre utal a tandíjas helyek mérhetetlen elszaporodása egyes szakokon, melyek a fiatalok szemében divatosaknak tűnnek vagy karrierépítési lehetőségekkel kecsegtetnek. Ezek esetében csak látszólagosan tűnik piacorientálnak a fiatalok választása, mert ha valóban ez lenne, akkor azt is észre kellene venniük, hogy ezeken a szakterületeken évek óta túltermelés történik. Helyettük tehát olyan alapképzési formák felé kellene irányulniuk, amelyek szélesebb mozgás- és választási lehetőséget biztosítanak a továbbtanulás számára, vagy nem az egyetem útján kellene keresniük a boldogulásukat. Az, hogy mégsem ez történik, nyilvánvalóan arra utal, hogy itt olyan rejtett motivációs mechanizmusok lépnek működésbe, melyek az egyetemi képzésben még akkor is felemelkedési lehetőséget láttatnak, amikor az mégsem jár tényleges karrierépítési vagy megélhetési hozadékokkal. Ami nyilván azt is jelenti, hogy az erdélyi magyar társadalom erőforrásainak jelentős részével egy olyan képzési struktúra finanszírozásában vesz részt, amely számos ellentmondást hordoz magában, s amely féltő, hogy egyre növekvő költségek mellett egyre nagyobb veszteségeket termel.

A probléma másik vetületét az oktatás *tömegszerűsége* és a képzés *minősége* közötti kapcsolat alkotja. Az oktatás eltömegesedése valójában kettős vetületű, a piacgazdasági körülmények között önmagát eléggé pontosan szabályozó folyamatként megy végbe. Az egyetemi oktatás eltömegesedését kiváltó „liberalizálódása” egyfelől az évtizedekig tartó állami szabályozás és korlátozás leküzdése révén tulajdonképpen egyfajta természetes állapot helyreállítását jelenti, másfelől viszont a tömegalapú, az alapképzésbe jelentkezők bármekkora számára nyitott egyetemi oktatás a képzési folyamat vertikálisában szelektációs elvekhez igazodó kiszűrési struktúrák formájában szerveződik. Ily módon egy olyan önszabályozó rendszerként működik, amely egyrészt a tömegszerűségnek a képzési csúcsok felé történő beszűkítésével képes minőségi képzést biztosítani, másrészt viszont az egymásra nyitott képzési struktúrák átjárhatóságában képes a tömegképzés és az elitképzés egymásba való folytonos, dinamikus átjátszását is fenntartani. Ez utóbbi lehetővé teszi számára az átfogó piaci önszabályozó rendszerbe történő integrációt, a képzettségi szinteknek, s ezek tömegarányainak ugyancsak dinamikus, játékszerű összhangba hozását a folytonos elmozdulásban, átszerveződésben levő gazdasági-társadalmi fejlesztési igényekkel, szükségletekkel. Ennél fogva önmaga számára is biztosítja a viszonylag stabil finanszírozási feltételek közötti működést, s korántsincs kitéve annak a

kényszerűségnek, hogy a tömegképzés valamiféle mesterséges, erőszakolt fenntartása révén legyen kénytelen a pénzügyi fedezetet előteremteni, akár azon az áron is, hogy a képzés minőségi paramétereit a minimálisra csökkenti. Hiszen ez hosszabb távon az egyetemi képzés nyilvánvaló elértéktelenedéséhez, devalválódásához, társadalmi jelentőségének a csökkenéséhez vezet, ami ráadásul az egyetemi képzés önleépítésének ugyancsak egy hibás körét termelheti ki, ami abban mutatkozik meg, hogy a csökkenő társadalmi érdeklődés nyomán egyre kevesebb pénzeszköz irányul az egyetemi képzésbe való befektetések felé.

A problémakörnek egy további összetevőjét az egyetemi képzési irányok diverzifikálódása, új szakirányok bevezetése, s a képzésben résztvevők számának ilyen formán való növelése alkotja, az ún. „piacos”, vonzó, korszerű, karriert vagy jó megélhetést ígérő szakmák reklámozásával. Az ördögi kör itt is jól működik. Az új szakirány legtöbbször nem azért tűnik vonzónak, mert jól bejáratott társadalmi hasznosíthatóságot hordoz, s ténylegesen kínáló szűkségletet elégít ki, hanem inkább a meglévő, hagyományos képzési szakterületektől elütő újszerűsége folytán; azzal, hogy ténylegesen hol van szükség rá, mire használható, szinte senki sincs tisztában. Így az iránta való kezdeti fokozott érdeklődést a hallgatók soraiban esetleg későbbi csatlódások, kiábrándulások sorozata követi.

A kiábrándulást az új szakok létesítésének egy másik aspektusa is fokozhatja, amely általánosságban jellemző, de a magyar nyelvű egyetemi oktatásban különösen szembeűnő. Többszörre azzal az indoklással vezetnek be egy új szakot, hogy olyan még nem szerepel a képzési gyakorlatban, s mivel esetleg máshol már megvan, itt „hiányzik”. Ilyen hivatkozással a magyar nyelvű képzési folyamatokba sokszor alig egy-két évvel a román nyelvű képzés beindítása után kerül sor egy-egy új szakirány bevezetésére, tehát korántsem évtizednyi lemaradás pótlásaként. A motiváció ilyenkor nem abból indul ki, hogy valójában társadalmilag szükséges-e az illető szakirány bevezetése. Nem azok a kérdések tevődnek fel, hogy hogyan volt addig nélkülözhető, s mi indokolja mostantól a szükségességét. Inkább, jóval felszínesebb módon, azzal érvelnek, hogy a román képzési struktúrával összehasonlítva a magyar nyelvű képzési struktúrából az illető szak hiányzik. Holott ilyenkor az is előfordulhat, hogy csak társadalmi *látszatszűkségletek* húzódnak meg egy adott szakirány bevezetése mögött, s az új „szak” valójában egy hagyományosabb, bejáratottabb képzési szakterület árnyalati diverzifikálása révén keletkezik, nem pedig valamely reális szűkségletből kifolyólag, a társadalom pedig nem is képes egy ilyen szerű munkapiaci artikuláció mentén integrálni a végzős szakembereket. Inkább az egyetemi képzés irányából tör-

ténik nyomásgyakorlás a társadalomra olyan szakmák „befogadása” céljából, amelyek iránt nem feltétlenül mutatkozik valós szükséglet, de olyan tömeges szükséglet semmiképpen sem, mint amilyen az egyetemi képzés piaci érdekeltségeiből következne. Az egyetemi ideológia ilyenkor hangzatos szavakkal beszél az egyetemi képzés modernizációs erejéről, az adott térségre kisugárzó aktivizáló hatásáról. Közben a piaci csomagolás és reklámozás rafinált technikáit alkalmazva úgy igyekeznek az egyetem irányából eladni a társadalomnak a régi szakmát mint új árut. Ebből kifolyólag néhány év alatt az ilyen „hiányok” terén is sürgősen bekövetkezik a telítődés, a diplomások túltermelése, munkanélkülisége és az ezzel járó kiábrándulás.

A külső szemlélő számára úgy tűnhet, hogy mégis ez a jobb megoldás, mivel ily módon az egyetemi képzés eltömegesedése a szakmai diverzifikálódás irányában valósul meg. De a kérdés valójában az, hogy ez a diverzifikáció mennyiben szerves folyamat, mennyiben adódik a megismerés, a kutatás és a társadalmi szükséglet, illetve az egyetemi fejlesztés egybejárásából, összehangoltságából. Ugyanis egyfelől a képzési struktúrának az egyetemen belüli diverzifikációja a tudományos kutatás differenciálódásával, új tudományos kutatási területek megjelenésével, önállósodásával függ össze. Tudományegyetemi feltételek között nehéz oly módon megvalósítani komolyabb szakképzést, legalábbis az alapképzés szintjén, hogy a képzési programhoz utólag kell kitalálni a neki megfelelő tudományterületet. Másfelől, a valós piacorientált diverzifikáció nem az egyetemen belüli lehetőségekből indul ki, hanem a piaci követelményekből, mivel ezek fejtenek ki tényleges húzóerőt a kutatási programok irányában. Ez a piac viszont nem mindig a tényleges munkapiac formájában, hanem inkább az egyetemek közötti piac, az egyetemközi konkurencia kényszerítő ereje révén fejt ki hatását. Ebből adódhat az, hogy egyes egyetemek a szakképzés kiszélesítésére irányuló törekvésekben nem mindig a valós piaci igényekre, hanem inkább a többi egyetem ilyen irányú törekvéseire vannak mindenekelőtt tekintettel. Ennélfogva gyakorta előáll az a helyzet, hogy egy, az egyetemi képzésben beindított úgynevezett „hiányszak” ellátottsága a képzési folyamatok megszervezése, megfelelő felkészültségű oktatókkal való lefedettsége, a tudományos kutatásban való megalapozottsága, valamint a társadalmi megrendelés tekintetében igencsak hiányos lesz, s közelről sem tesz eleget a tudományegyetemi képzés minőségi követelményeinek. Az ilyenszerű szaklétesítés többnyire verbuvációs stratégiával dolgozik, azaz az egyetemen kívülről kénytelen oktatói személyzetet verbuválni, sokszor olyan szakemberek közül, akik tevékenységükkel legfennebb érintőlegesen kapcsolódnak az illető szakterülethez. Egy ilyen képzés, még ha pillanatnyi eredményeit te-

kintve meg is állja a helyét, a tudományos kutatás és az egyetemi akkreditáció követelményeihez nehezen tud felzárkózni. Mindezt tetézi az illető szak megrohamozottsága, a képzést igénylőknek a kelletténél jóval nagyobb létszáma a tandíjas helyeken, akik számára az éppen alakulásban levő, még gyerekcipőben járó, részleteiben átgondolatlan és kiépítetlen program, a borsos tandíjaik ellenére, sem a képzési teret, sem a szükséges tanszemélyzetet nem képes megfelelő módon biztosítani. Így a jól hangzó szakma elsajátítását tanúsító diplomával a végzősök nagy többségénél korántsem fog a munkapiaci feltételek között érvényesíthető szakértelem társulni. Egy jobban strukturált, az improvizációs megoldásokat kiküszöbölő, tartalmilag koherensebb, módszeresebb képzési folyamat kiépüléséhez *időre* van szükség, a sietős bővítés csak káros lehet. Fennáll a veszélye annak, hogy addigra az illető „szakma” éppúgy telítődik, mint bármelyik másik, az időközben végzett nagyszámú és rosszul/hiányosan képzett diplomással.

Az emancipatorikus egyetemideológiai célkitűzések még egy további vonatkozásban is ellentmondásba kerülnek a képzési teljesítményekkel. Az egyetemi képzés útján történő társadalmi felemelkedés ugyanis a mai világban már a képzettségnek a reális piaci értékén való társadalmi befogadottságát feltételezi. A rosszulfizettség megalázó, emberileg méltatlan állapotát nem ellensúlyozhatja elégségesen semmilyen értelmiségi küldetéstudat vagy szakmai megszállottság. Jelenleg nemcsak túlképzésről van szó a diplomás végzősök számát illetően, hanem arról is, hogy ezt a képzett munkaerőt sem a kisebbségi magyar társadalom, sem a romániai társadalom egésze nem képes a szakképzettség európai értékén megfizetni, s ily módon integrálni a társadalom javára. Ezért a diplomások tömegének egy része az alulfizettség elől nyugatabbra menekül, kisebb részük a szakmájának megfelelő, de sokkal jobban fizetett állásokba, többségük viszont a szakmáját feladva bármilyen munkahelyre, ahol többet lehet keresni, mint itthon a hosszas egyetemi tanulmányok folytán megszerzett diplomával. Tehát előbb-utóbb fel kell tenni a kérdést, hogy a nyugati társadalomban munkát találó informatikusok és diplomás bébi szitterek itthoni kiképzése mennyiben áll összhangban az emancipatorikus ideológiai törekvésekkel, és az ezzel járó költségáfordítás milyen formákban térül meg? Ugyanis ebben a vonatkozásban még korainak tűnik valamiféle kiterjedt európai egyetemi térségről, s ezen belüli átfogó diplomás munkapiaci mozgásról beszélni, mivel a diplomás képzettség mobilitása nyugatról kelet felé korántsem annyira intenzív, mint az ellenkező irányban, sőt, legtöbbször egyszerűen nem is létezik. Ily módon a nemzeti értékeket hordozó értelmiség kiképezése észrevétlenül a Nyugat számára való olcsóbb értelmiségi munkaerő képzettsé minősül át, s

a költségráfordítás legfennebb politikai tőkeként térül meg a képzést fenntartók, finanszírozók számára.

Az ilyenszerű kérdések egyre erőteljesebben merülnek fel a költségvetési alapokból finanszírozott egyetemi képzés esetében, legyenek azok akár romániai, akár magyarországi költségvetési források. Másképpen tevődhet fel a probléma megítélése egy tandíjas alapon működő magánegyetemi rendszerben, amelyben valakiknek megéri a ráfordítást a nyugat-európai társadalomba való beilleszkedést elősegítő egyetemi képzés. Természetesen itt sem lehet eltekinteni attól, hogy hányan engedhetik meg maguknak olyan összegű tandíjak kifizetését, amelyek bevételeiből csakugyan színvonalas és az igényekhez dinamikusan igazodó képzés biztosítható. Azt viszont egyértelműen tisztázni kellene, hogy egy ilyen képzési tendenciának milyen a költségvetési forrásokhoz való viszonya, valamint azt is, hogy fenntartható-e továbbra is ezen a téren az emancipatorikus ideológia és retorika.

Mindezeket fontolóra véve úgy gondolom, hogy ideje szembenézni egy különbséggel, amely napjainkban egyre erőteljesebben mutatkozik meg magának az egyetemnek az önszemléletében és öndefiníciójában. Az állami vagy másfajta költségvetésből fenntartott, modernizációs szerepkörrel felruházott egyetem koncepcióját az önmagát képzett munkaerő-piaci szereplőként definiáló egyetem koncepciója váltja fel, amely a társadalmi és megismerési szükségletekre, képzési igényekre, fejlesztési stratégiákra önszabályozó piaci mechanizmusok kulcsszereplőjeként válaszol. Az átszervezési folyamatban, melyben benne állunk, paradigmaváltás történik, átmenet a térségünkben hagyományossá vált egyetemtypusról egy olyan új egyetemtypusra, amely éppen most, ezekben a folyamatokban, a mi részvételünkkel is formálódik. Ez a paradigmaváltás még a benne résztvevőkben sem tudatosul kellőképpen, pedig csak akkor teljesezhet ki ténylegesen, ha a saját egyetemszemléletünkben és az egyetemszervezéshez való hozzáállásunkban is bekövetkezik a neki megfelelő változás.

A Sapientia-EMTE jövőjének alakulása nagymértékben attól is függ, hogy sor kerül-e vagy sem az erdélyi magyar felsőoktatás egészének az új, uniós körülmények közötti újragondolására és átfogó rendezésére. Azt, hogy az erdélyi magyar társadalomnak ténylegesen milyen formákban megszervezett és milyen irányokban kifejlesztett felsőoktatásra van szüksége, ezidáig még senki sem mérte fel szakszerűen. Ha készültek is, spontánul vagy megrendelésre, ilyen irányú résztanulmányok, nem annyira a társadalmi realitást megjelenítő információk feldolgozásán alapultak, mint inkább bizonyos hipotézisek felvetését és megalapozását célozták, melyek kiinduló-

pontjával sokszor a valóságos állapotok tárgyilagos ismeretétől távol eső, be-rögzült értelmiségi illúziók szolgáltak. A helyzetet nehezíti, hogy most sem lehet világosan belátni, kinek az intézményes felelőssége az erdélyi magyar felsőoktatás megszervezésének ügye. Ezzel magyarázható, hogy a mai napig sem sikerült egy egységes egyetemépítési és egyetemszervezési stratégiát kimunkálni, amelyben a különböző oktatási képződmények egymáshoz viszonyítva is megtalálhatják a helyüket. Pedig ehhez a másfélmillió erdélyi magyar társadalom viszonylagos áttekinthetősége, felmérhetősége még kedvező feltételeket is kínálna.

A kérdés tehát úgy tevődik fel: sikerül-e a közeljövőben a jelenlegi tehetlenségi állapotból kilépni egy olyan *integratív* gondolkodásmód irányában, amely képes lesz arra, hogy egy egységes oktatási rendszer összefüggésében vessen számot mind az átszerveződési folyamatban levő erdélyi magyar társadalom realitásaival, mind pedig az egyetemi képzés iránti megváltozó elvárásokkal. Ennek megvalósulása nyilván attól is függ, hogy mennyire sikerül kivonni az oktatás ügyét a politikai játszmák hatóköréből, s sikerül-e eljutni a politikai érettségnek egy olyan fokára, amelyen ez a problémakör tényleges felvállalásra és felelősségteljes megoldásra érdemesnek minősül.

Egy ilyen átfogó és egységes erdélyi magyar felsőoktatási koncepció kereteibe illeszkezhethet az állami és a magánjellegű egyetemi oktatás viszonyának/státusának rendezése is. Bár a Sapientia-EMTE közelről sem jelentheti az erdélyi magyar felsőoktatás ügyének megnyugtató végleges megoldását, de intézményi akkreditációja és magánegyetemi státusának tisztázása fontos előrelépést hozhat ebben az ügyben. Mindez azonban csak akkor járhat kézzelfogható eredményekkel az erdélyi magyar társadalom számára, ha a Sapientia-EMTE-n belül is végbemegy egy sor lényegbevágó, strukturális döntést feltételező átszerveződési folyamat. Néhány zavarkeltő dilemmának a feloldása is csak ezek mentén válhat lehetővé. Melyek ezek?

Mindenekelőtt a (magyar) állami támogatottság és a magánegyetemi státus viszonyának egyértelmű rendezése tartozik ide. A tandíjkötelezettség felvállalása a jelenleginél jóval fokozottabb professzionalizálódást követel meg mind az egyetemszervezés, mind pedig az oktatási-képzési programok kialakítása és a kutatásban való részvétel terén. Ez további két fontos döntéssel áll összefüggésben.

Az egyik a tudományegyetemi státus és a felsőfokú szakiskolai szerepkör viszonyának a tisztázásával kapcsolatos. Az intézménynek vagy az egyik, vagy a másik mellett kellene elköteleznie magát, de úgy, hogy a felvállalt intézményi státust a neki megfelelő módon valósítsa meg. A jelenlegi hibrid állapot az intézményen belüli egymást keresztező célok, törekvések

és döntések következtében túlzottan energiaigényes és ráfizetéses, hosszabb távon nem válhat eredményessé. Amennyiben a Sapientia-EMTE egyazon intézményi keretben mindkét szerepkört felvállalja, ezeket a szervezés, az elvárások, a képzési tartalmak és helyszínek, a költségek és ráfordítások tekintetében világos szerkezeti egységekben kellene elkülöníteni egymástól.

A másik döntés a helyi kötődések és az egyetemi státus viszonyával kapcsolatos. A manapság forgalmazott egyetemideológiának létezik egy olyan populista komponense, amely egyfelől a hallgatói kiadások csökkentésére, másfelől a helyi tudományos kutatói potenciál hasznosítására hivatkozva területileg szétszórta egységek hálózataként vázolja fel az optimális egyetemstruktúrát. Egy erős egyetemi központ és kihelyezett tagozatok hálózataként, a tudományegyetemi státusnak és a felsőfokú szakiskolai szerepkörnek a hálózaton belüli megosztásával kombinálva, egy ilyen egyetemi képződmény megvalósíthatónak és optimálisan működtethetőnek tűnik. De a fakultások formájában való jelenlegi szétszórtság, az ebből adódó intézményen belüli párhuzamosságok, valamint a helyi érdekeltségekkel terhelt konfliktusok a területi egységek között nemcsak hogy túlzottan megterhelik a struktúrát, de hosszabb távon sokkal több széthúzó, mintsem összetartó erőt termelhetnek, ami oda vezethet, hogy egy idő után az intézmény szétesik.

Ennek a problémakörnek van azonban egy másik fontos összetevője is. Az emancipatorikus egyetemeszme a vidék szemében kívánatosnak tünteti fel az egyetemet, mint a szellemi életnek, a tudományos kutatásnak és a magasfokú szakképzésnek az intézményét, amely képes a helyi társadalomban rejlő képzettségbeli, műveltségbeli és kutatói potenciált magához vonzani, pénzügyi és anyagi erőforrásokat mozgósítani, a benne résztvevőknek az anyagi és társadalmi felemelkedéssel járó karrierépítési lehetőséget biztosítani. De abból, hogy a helyi társadalom felől nézve az egyetem mint pozitív lehetőség tűnik fel, nem következik szükségképpen, hogy ez magának az egyetemnek a belső életében is pozitív lehetőségeket nyit meg. Az egyetem lokális összefüggésekben is csak akkor tölti be ténylegesen a küldetését, ha a helyes értékrend és a minőségi követelmények kialakítása irányában hat a tudományos kutatásban és a rá épített szakképzésben. A provinciális környezetben szerveződő egyetem, mint egyetem nem válhat maga is provinciálisá. Ellenkezőleg, az egyetemnek meg kell őriznie és érvényesítenie kell a maga öntörvényűségét, a közvetlen környezeti hatásokkal szembeni függetlenségét. A Campus világa nem vegyülhet össze az őt körülvevő környezet életével, ami ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy szoros kölcsönhatásban álljon vele. Konkrétabban ez azt jelenti, hogy a helyi tudományos potenciál

és erőforrások hasznosítása során az egyetemnek *szelekciós közegként* kell működnie, minden esetben a saját mértékét alkalmazva. Nem a környezeti kínálat állaga, hanem az egyetem belső kritériumrendszere kell, hogy eldöntse azt, hogy ebből a kínálatból mi az, ami az egyetemi oktatásban ténylegesen felhasználható tudáskészletet jelent, s mi az, ami a vidék életében fontos népszerűsítő, ismeretterjesztő, hagyományápoló és helyzetfeltáró tevékenység értékes eredményének bizonyul ugyan, de nem lehet rá egyetemi képzést építeni.

Végül ide kívánczik még egy utolsó észrevétel az egyetem belső életével és világával kapcsolatban, amelyet egy új egyetemépítési folyamatban, mint amilyen a Sapientia-EMTE esete is, érdemes mindenkinek megfontolni, aki kapcsolatba kerül vele, és részt vállal belőle. Az egyetemi élettel járó természetes tapasztalat, hogy különböző célok, törekvések, programok ütköznek benne, különböző szakmai érdekcsoportok kerülnek szembe egymással, s olykor a szakmai és emberi konfliktusokat sem nélkülöző folyamatos érdekegyeztetés, konszenzusképzés zajlik a falai között. Nemritkán a személyes vagy anyagi érdekeltségek és az egyetemen megnyíló karrierépítési lehetőségek is szerepet játszanak ebben a folyamatban. Mindezek találkozási közege, ütköztetési terepe az egyetemi nyilvánosság és kommunikáció, minden szervezett, intézményesített fórumával egyetemben. Az egyetem ugyanis minden körülmények között *nyitott* intézmény. S ez minden esetben megköveteli az eltérő érdekeltségek egymás iránti nyitottságát is és találkozását abban a közös és átfogó érdekeltségben, amely az igazság, a tudomány és a szakmai képzés feltétlen érdeke. Az egyetem ennek az érdekesítésnek az alapintézménye. Akit csupán a gyors szakmai karrier reménye, az átlagosnál magasabb jövedelemszerzési lehetőség avagy éppen az intézmény presztízse vezérel, mindezeket az egyetemen kívül is megtalálhatja, számos esetben akár nagyobb sikerrel is. Az egyetemi polgár arról ismerzik fel, hogy a személyes tapasztalatai és indítatásai szűkebb körénél képes mindenkor továbblátni, képes az önös érdekeken és partikuláris szempontokon fölüllemelkedni annak a *magasabb általánosság*nak az irányában, amely az egyetemi képzés és képzettség meghatározó velejárója. Az egyetemi élet *egyetemi* minősége abban mutatkozik meg, hogy *nyitott* és *szabad*, s mint ilyen mindenkor a tudomány és a szakma iránti *felelősség* és *szolgálat* szempontja alá esik: a jövő felől megnyíló felelősség és a jövőre nyíló szolgálat.

A Sapientia-EMTE sorsa azoknak az embereknek a felelősségén és szolgálatán múlik, akik a *jövő irányából* képesek vállalni ennek az intézménynek a jelenét, az összes problémáival együtt.